

Povijest turizma Premanture (Premantura jučer, danas, sutra)

Barukčić, Željka

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:005186>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

ŽELJKA BARUKČIĆ

POVIJEST TURIZMA U PREMANTURI

Završni rad

Pula, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

ŽELJKA BARUKČIĆ

POVIJEST TURIZMA U PREMANTURI

Završni rad

JMBAG: 0303002253, izvanredni student

Studijski smjer: preddiplomski sveučilišni studij kulture i turizma

Predmet: Povijest dokolice i turizma

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Igor Duda

Pula, studeni 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Željka Barukčić, kandidat za prvostupnika studija Kulture i turizma ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 21. studenog 2016.

Student

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Željka Barukčić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Povijest turizma u Premanturi“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 21. studenog 2016.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD.....	5
TURIZAM U DRUGOJ POLOVICI 20. STOLJEĆA.....	6
Turizam na području Hrvatske nakon 1950-ih.....	6
TURIZAM PREMANTURE.....	10
Kratka povijest Premanture.....	10
Počeci turizma u Premanturi.....	11
Premanturska odmarališta.....	16
Autokampovi Premanture.....	18
RT KAMENJAK.....	22
TURISTIČKA BUDUĆNOST PREMANTURE.....	25
ZAKLJUČAK.....	28
IZVORI I LITERATURA.....	29
POPIS PRILOGA.....	32
SAŽETAK.....	33
ABSTRACT.....	34

UVOD

Tema ovog rada je povijest turizma u Premanturi, mjestu smještenom na krajnjem jugu istarskog poluotoka, u Općini Medulin, jednoj od najrazvijenijih općina u Hrvatskoj. Naseljena još dvije tisuće godina prije Krista, nekada ribarsko mjesto, bogate povijesti i čestih migracija, Premantura je kroz zadnjih pedesetak godina doživjela velike promjene, uglavnom uvjetovane razvojem turizma. Cilj rada je prikazati važnost turizma za mjesto, utjecaj Kamenjaka na posjećenost te trendove u razvoju Premanture kroz pedesetak godina, od kada većina mještana izravno ili neizravno živi od turizma.

Istraživanje se temelji na literaturi te pisanim i usmenim izvorima. Prikupljeni su i analizirani članci iz više godišta dnevnika *Glas Istre* (1958-1969) i glasnika *Arenaturist* istoimenog turističkog poduzeća iz Pule (1976-1979). Podaci o turističkim kretanjima preuzeti su iz službenih statističkih publikacija, a korištene su i izjave mještana Premanture, te njezinih posjetitelja. Također je korištena literatura iz povijesti turizma poput *Povijest hrvatskog turizma* Borisa Vukonića i *Povijest turizma Istre i Kvarnera* Ivana Blaževića, potom novi naslovi koji se bave društvenom povijesti turizma kao što su zbornik *Sunčana strana Jugoslavije* urednika Hannesa Granditsa i Karin Taylor te *U potrazi za blagostanjem* autora Igora Dude. Rijetki su radovi koji govore o lokalnoj turističkoj povijesti samoga juga Istre, a jedan od njih napisao je povjesničar Ivan Žagar.

Kako bi se lokalna povijest uklopila u širi kontekst valjalo je na početku rada razmotriti kretanje turizma na globalnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini. Poglavlja o Premanturi kreću se od povijesti mjesta čije se stanovništvo s primarnih djelatnosti (stočarstvo, poljoprivreda i ribarstvo) u drugoj polovici 20. stoljeća preorijentiralo isključivo na turizam i popratne djelatnosti. Dan je osvrt na Zaštićeni krajobraz Kamenjak, kao jedan od najvećih motivatora za posjet Premanturi, te predstavljen pregled potencijala i perspektiva u razvoju Premanture kako bi se sagledala budućnost ovog mjesta.

1. TURIZAM U DRUGOJ POLOVICI 20. STOLJEĆA

Turizam svoj uzlet i najbrži rast doživljava sredinom 20. stoljeća, nakon Drugog svjetskog rata, kada dolazi do obnove i oporavka europskoga gospodarstva. U Velikoj Britaniji poslije rata vlasti turizam počinju držati „vrhunskim proizvodom“ te „simbolom i lokomotivom potrošaštva“, a u Sovjetskom Savezu gotovo postaje „službenom religijom“.¹ Sredozemlje je bilo nezaobilazan primjer nerazdvojitosti vlastitog razvoja i privlačenja turista, ono je „iznimno upadljiv simbol poslijeratne obnove“, a razvoj turizma jedna je od najznačajnijih gospodarskih i društvenih pojava u poratnom razdoblju“.

Industrijalizacija, urbanizacija, modernizacija i socijalna politika omogućile su rast standarda, čime je porasla potrošačka kultura. Zbog povećanja fonda novčanih sredstava i fonda slobodnog vremena u turistička putovanja počinje se uključivati i radnička klasa. Godine 1936. Međunarodna organizacija rada prihvatila je *Konvenciju 52*, poznatu kao Konvencija o plaćenom odmoru, koja je jamčila radnicima najmanje šest dana plaćenog odmora, ako su bez prekida bili zaposleni najmanje godinu dana. Godine 1959. većina Europljana uvelike koristi pravo na odmor te odlazi na put, tako je na primjer 48 % Belgijanaca, 31 % zapadnih Nijemaca i 13% Talijana odlazilo na odmor. Šezdesetih godina plaćeni odmor postaje predmetom masovne kulture i zajamčenim građanskim pravom te na odmor u inozemstvo odlazi i europska radnička klasa, iako radnici i dalje nisu zarađivali kao srednja klasa, ali su im paket aranžmani omogućili da se i oni udalje od svojeg mjesta stanovanja. Tih godina Sredozemlje je bilo najzanimljivije pa tako Španjolska, Francuska i Italija postaju popularne receptivne zemlje.

1.1. Turizam na području Hrvatske nakon 1950-ih

Neposredno nakon Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji, kojoj Hrvatska pripada sve do 1991. godine, većina stanovništva bila je mobilizirana na obnavljanju ratnih razaranja. Smatralo se da se samo industrijskim razvojem mogu stvoriti uvjeti za više razvojne stope i porast životnog standard, tako da se

¹ Podaci u uvodnom dijelu poglavlja preuzeti iz: Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005., 76-91.

turizmu pridavao samo marginalni značaj.² Većina smještajnih objekata sačuvana je iako je bilo potrebno dodatno uložiti u rekonstrukciju i prilagođavanje očekivanim promjenama u svjetskim turističkim kretanjima, pa se tako polako krenulo u izgradnju novih smještajnih kapaciteta, izgradnju komunalne i prometne infrastrukture, bolju unutarnju organizaciju "turističke privrede", edukaciju kadrova i kvalifikacijsku strukturu kadrova zaposlenih u turizmu.³ Politički raskid sa Sovjetskim Savezom doveo je 1948. do prekida svih gospodarskih veza, što je u turizmu dovelo do gubitka inozemnih turista koji su iz zemalja Istočnog bloka dolazili u Jugoslaviju.⁴ Čehoslovačka i mađarska vlada zabranile su daljnja putovanja u Jugoslaviju, a turizam Jugoslavije počelo se opisivati kao prozapadni, iako je do tada 69.6% priljeva stranih turista dolazilo iz socijalističkih zemalja, a 22.6% turista iz zapadnih zemalja, što je dokaz da je Jugoslavija i ranije održavala veze sa zapadnim zemljama.⁵

U poratnim godinama intenzivan je razvoj domaćeg turizma i to pod parolom „odmor za socijalističkog radnog čovjeka“ te se tako do 1957. godine brojni hoteli pretvaraju u radnička odmarališta.⁶ Godine 1953. osniva se *Turistički savez Hrvatske*, središnja organizacija koja je kao takva već postojala u većini europskih zemalja, kojemu je cilj bilo proučavanje i propagiranje novih oblika suvremenog turizma te davanje sugestija za organizaciju društvenog turizma s ciljem pojačanja turističkog prometa i približavanje turizma širokim društvenim slojevima.⁷

Turizam se nastojao promovirati na razne načine, s obzirom na to da je za radnike putovanje ipak bila novost. Mnogi su svoje slobodno vrijeme radije provodili kod kuće koristeći ga tako da nadoknade „izgubljeno“ vrijeme, odnosno vrijeme provedeno na radnom mjestu, pa ih je stoga bilo potrebno motivirati da krenu na odmor, odnosno bilo ih je potrebno naučiti putovati, a to se pokušavalo organizacijom raznih izložbi, prikazivanjem promidžbenih filmova, izdavanjem časopisa i novina.⁸ Osim toga nudili su se razni popusti za korištenje prijevoznih sredstava, naknade za odmor, povoljni krediti te druge potpore i poticaji.⁹

² Vukonić, Boris, *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, Zagreb, 2005., 132.

³ Isto, 130-133.

⁴ Isto, 136.

⁵ Tchoukarine, Igor, „Jugoslavenski put do međunarodnog turizma“, *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 127-128.

⁶ Vukonić, 136.

⁷ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 83.

⁸ Isto, 85.

⁹ Isto, 109-118.

Godine 1952. država prepoznaje turizam kao izvor deviza i koliko on pridonosi vanjskotrgovinskoj bilanci te počinje obnavljati inozemni turizam, usporedno nastavljajući poticanje domaćeg.¹⁰ U razdoblju od 1952. do 1960. Hrvatska je zabilježila stopu rasta od 21.1% u ukupnim noćenjima, 31.4% u inozemnim i 19.1% u domaćim. Stopa rasta od 18.9% zabilježena je u izgradnji smještajnih kapaciteta.¹¹ U razdoblju od sredine 1960-ih pa do početka 1980-ih turizam doživljava intenzivan razvoj. Osim povećanja noćenja, povećava se broj ležajeva pa je tako do 1975. sagrađeno oko 70% svih osnovnih smještajnih objekata s kojima je Hrvatska raspolagala 1990. godine.¹²

Godine 1961. u Koversadi kraj Vrsara utemeljen je *Naturistički savez Anita*, koji je imao sjedište u Milanu, u Rapcu se osniva Hotelsko poduzeće Rabac, 1962. u Dubrovniku se osniva turistička agencija *Atlas*, na Hvaru se dovršava reprezentativni turistički kompleks *Pharos*, paviljonskog tipa, s 364 postelje, a u Zagrebu se otvara prvi sveučilišni studij turizma na inicijativu akademika Mije Mirkovića.¹³ Tada se počinju osnivati turistička društva i turistički savezi, čijom zaslugom se stvara imidž Hrvatske kao turističke destinacije. Poletu istarskog turizma pridonijele su hotelijersko-turističke tvrtke *Riviera holding* i *Plava laguna* Poreč, a osim u Istri hotelsko-turističke tvrtke otvaraju se i u ostalim dijelovima zemlje, što je imalo i veliki utjecaj na zapošljavanje, odnosno na migracije stanovništva.¹⁴ Osim smještajnih objekata, gradi se nova infrastruktura i suprastruktura pa je tako 1965. izgrađena Jadranska magistrala, otvaraju se zračne luke u Splitu, Puli i Zadru, donosi se odluka o izgradnji prvih marina i drugo.¹⁵

Glavna emitivna tržišta bila su slična današnjim, pa je tako najveći broj turista dolazio iz Britanije, Zapadne Njemačke, Austrije, Italije, Čehoslovačke, Nizozemske i Francuske. Motivi su na prvom mjestu bili prirodne ljepote, kulturno povijesne znamenitosti, upoznavanja nacije, i povoljne cijene turističkih usluga, ali su nezadovoljstvo iskazivali prema cijeni smještaja, izboru i kvaliteti hrane i pića,

¹⁰ Vukonić, 137.

¹¹ Isto, 136.

¹² Isto, 156.

¹³ Isto, 145-151.

¹⁴ Orlić, Ivona, „Utjecaj masovnog turizma na domicilno stanovništvo Poreštine u doba socijalizma“, *Etnološka tribina*, 30, Vol. 37, 2007., 29.

¹⁵ Vukonić, 158.

mrzovolji konobara te nedostatku zabave, dok su se domaći turisti pak žalili da se prema njima odnosi kao prema drugorazrednima gostima.¹⁶

Intenzivnom izgradnjom na obalnom području dolazi do krize raspoloživog prostora pa izgradnja počinje i na poljoprivrednim zemljištima čime dolazi do promjene arhitektonskih i geografskih značajki identiteta mjesta.¹⁷ Dolazi do velikih migracija stanovništva, odnosno seosko stanovništvo odlazi u gradove kako bi pronašli poslove u turizmu.¹⁸

Početak 1980-ih dolazi do naglog pada inozemnog turističkog prometa pa država stimulira nositelje drugih djelatnosti na ulaganja u turizam te donosi mjere usmjerene na održavanje konkurentnosti cijena ugostiteljskih usluga.¹⁹ Godine 1986. u Hrvatskoj je ostvaren najveći broj noćenja ikada zabilježen, više od 68 milijuna, od čega je 87% bilo inozemnih, a 1988. svrstala se na četvrto mjesto po turističkoj razvijenosti, odmah iza Italije, Španjolske i Francuske.²⁰ Sjajne rezultate prekidaju politička kriza, a kasnije i rat od 1991. do 1995. kada je razvoj turizma bio potpuno zaustavljen. Nakon ratnih zbivanja ponovno dolazi do rasta pa tako 1998. broj inozemnih posjetitelja dostiže 50% predratnih rezultata,²¹ a rast se nastavlja sve do današnjih dana.

¹⁶ Yeomans, Rory, „Od drugova do potrošača“, *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 109-116.

¹⁷ Orlić, „Utjecaj masovnog turizma na domicilno stanovništvo Poreštine u doba socijalizma“, 34.

¹⁸ Vukonić, 168.

¹⁹ Vukonić, 168.

²⁰ Vukonić, 169.

²¹ Vukonic, 184

2. TURIZAM PREMANTURE

2.1. Kratka povijest Premanture

Premantura je mjesto koje se nalazi na najjužnijoj točki istarskog poluotoka, i naseljeno je još od brončanog doba, o čemu svjedoče ostaci gradinskih naselja, kaštelira, naselja koja su najčešće nastajala na uzvisinama, od prapovijesti do srednjeg vijeka, građena tehnikom suhozida, a osim za stanovanje služila su za nadzor nad širokim područjem. Za vrijeme Rimskog Carstva dobiva naziv *Prumunturium Polaticum*, što znači Pulski rt, koji je kasnije izmijenjen u *Promontorium Polaticum* od kuda proizlazi današnji naziv Premantura.²² Nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva bila je pod vlašću Bizanta, oglejskih patrijarha, a potom Mletačke Republike, Francuza i Austrijanaca, da bi u 20. stoljeću raspadom Austro-Ugarske pripala Kraljevini Italiji, a poslije Drugoga svjetskog rata Jugoslaviji i Hrvatskoj. Povijesni i politički prijelomi bili su kroz povijest povod migracijama stanovništva što je ostavilo veliki trag u običajima, kulturi mjesta i njegovih stanovnika. U mletačkom pokušaju naseljavanja novih stanovnika doseljeni su najprije Bolonjci, 1561. godine, ali je taj pokušaj propao, te su se oni vratili u svoje krajeve. Godine 1585. dovedeno je osam obitelji iz zadarskog područja, a potom su dolazili i drugi doseljenici iz Dalmacije, tako da je 1638. Premantura brojila 270 stanovnika. Tada je oblikovana jezgra današnjeg mjesta.²³ Godine 1799. imala je 578 stanovnika, i predstavljala je iza Pule, najveće naselje Puljštine.²⁴ Područje u vlasništvu Premanturaca sve se više širilo prema Puli. Kako je rastao broj stanovnika, a bilo je mnogo obradivih polja, počelo je seljenje prema Puli pa su Premanturci počeli graditi nova naselja (Banjole, Vinkuran, Valdebek...). Dolaskom austrijskih vlasti nastaje novo razdoblje s naglim gospodarskim razvojem Pule, pa tako i Premanture, što Premanturci iskorištavaju, te počinju raditi za plaće u industriji i građevinarstvu. Nakon Drugog svjetskog rata mnogo Premanturaca napušta selo, te odlaze u Pulu, Italiju ili druge zemlje, a nakon što je neko vrijeme ispražnjena, počinje

²² Crnobori, Ratko, „Kratki pregled povijesti Premanture“, *Premantura*, ur. Ivan Corrado Pauletta, Durieux, Zagreb, 2007., 35.

²³ Premantura, LZMK, <http://enciklopedija.lzmk.hr>, 15. listopada 2016.

²⁴ Crnobori, 37.

se ponovo naseljavati novim stanovnicima, čime nastaje nova demografska struktura.²⁵

Sredinom 1950-ih godina uvodi se autobusna linija koja povezuje Pulu s Premanturom pa mnogi mlađi Premanturci pronalaze poslove u gradu i polako počinju napuštati stočarstvo i ribarstvo, te se polako počinju okretati turizmu, a 1967. godine kada je asfaltirana cesta otvaraju se nove perspektive ovome mjestu.²⁶ Od 1960-ih do 1993. godine pripadala je Općini Pula, a od tada je jedno od naselja Općine Medulin.

Naselje	Broj stanovnika po godinama										
	1875.	1890.	1910.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
Medulin	599	1091	1381	1189	935	874	909	889	1362	1885	2580
Banjole	0	118	478	375	331	322	369	344	473	707	937
Pomer	220	429	628	387	259	241	266	207	192	241	386
Premantura	687	580	689	537	307	276	278	257	416	574	845
Vinkuran	-	161	112	252	191	189	211	199	-	-	501
Vintijan	-	133	-	97	62	64	93	143	-	-	126

Tablica 1: Kretanje stanovništva Općine Medulin od 1857. do 2001. Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001. (digitalno izdanje), Državni zavod za statistiku RH, 2005.

Iz tablice izrađene prema podacima *Državnog zavoda za statistiku*, vidljivo je da se od 1857. do 1930-ih broj stanovnika kretao oko šest stotina i da je najmanje stanovnika zabilježeno nakon Drugog svjetskog rata. Broj ponovno počinje rasti 1970-ih da bi svoj suvremeni vrhunac dosegao 2001. i deset godina kasnije ponovno pao na 768 stanovnika.

2.2. Počeci turizma u Premanturi

Prvi zapisi o turizmu u Premanturi sežu u sredinu 19. stoljeća i možemo ih nazvati prapovijesti razvoja turizma ovoga mjesta. Naime, 1846. godine Austrijski

²⁵ Premantura, LZMK, <http://enciklopedija.lzmk.hr>, 15. listopada 2016.

²⁶ Žagar, Ivan, „A u mjestu samo jedna gostionica, neugledna i vlažna i – ništa više“: O razvojnem putu turizma i participaciji u gospodarstvu pojedinih mjesta Puljštine od 1960-ih do 1980-ih“, *Časopis za suvremenu povijest*, 3, 2014., 501.

Lloyd naručio je kartu istarske obale, od Trsta do Premanture, izrađenu nakon otvaranja parobrodske linije uz istarsku obalu, koja je imala posredno turističko značenje,²⁷ a 1886. napisan je *Vodič za Trst i okolicu*, koji je nudio izlet kočijom do Medulina, Pamera, Premanture i dalje do rta Kamenjaka, radi razgledanja svjetionika Porer.²⁸ Tada je Premantura bila samo izletnička točka, ali bio je to prvi znak da će prirodne ljepote ovog kraja jednoga dana biti prepoznate. Tek nakon Drugog svjetskog rata turizam Premanture počinje pisati svoju povijest te se počinje ozbiljnije razvijati.

Prvi turisti bili su ponajviše rodbina Premanturaca, koja je u ljetnim mjesecima dolazila na ljetovanje sa svojim obiteljima. Doći do juga Istre bila je prava avantura s obzirom na to da nije postojala autobusna linija, a cesta je bila makadam. U selo se tada dolazilo pješke, taksijem, kamionom čiji je vlasnik bio jedan Premanturac koji je radio u Puli ili sa *šjorom* Pipetom, njegovim kolima koja je vukao magarac, a put do Pule trajao je oko dva sata.²⁹ Sredinom pedesetih godina uvodi se autobusna linija koja povezuje Premanturu s Pulom, prometujući prvih godina samo tri puta tjedno, a dolazak autobusa u selo bila je prava atrakcija za stanovnike, koji bi čekali autobus da vide tko će doći ili otići iz mjesta.³⁰ Godine 1958. mjesto ima 280 stanovnika, stariji se bave poljoprivredom, dok je većina mlađeg stanovništva zaposlena u Puli. U priepodnevnim satima izgleda kao da u njoj gotovo i nema stanovnika, osim „došljaka“ koji su smješteni u odmaralištu Zavoda za socijalno osiguranje Čakovec. Mještani se raduju posjetu djece iz Pakraca, koji će oživjeti mjesto te ga učiniti veselijim.³¹

Godine 1963. otvaraju se dva radnička odmarališta. Odmaralište Počitničke zveze Slovenije iz Kranja i Sportskog društva TVD Partizan iz Ljubljane te su tada objavljeni i prvi statistički podaci u kojima je zabilježeno 430 ležaja u odmaralištima, te 65 u privatnom smještaju.³² Godina 1965. uzima se kao početak zlatnog doba hrvatskog turizma te se taj razvoj počinje osjećati i u Premanturi. Razvoju turizma svakako pridonosi nova asfaltirana cesta, koja je u promet puštena 2. srpnja 1967. godine. Cesta će mještanima otvoriti nove perspektive, posebno u valorizaciji

²⁷ Blažević, Ivan, *Povijest turizma istre i kvarnera*, Otakar Keršovani, Opatija, 1987., 42.

²⁸ Isto, 66.

²⁹ Topić, Jasenka, „Dolazak furešta u Premanturu“, *Premantura*, ur. Ivan Corrado Pauletta, Durieux, Zagreb, 2007., 75-76.

³⁰ Isto, 77.

³¹ „Premantura – idealno mjesto za cjelodnevne izlete“, *Glas Istre* (Pula), 13. lipnja 1958., 6.

³² Vojnić, Ljiljana, „Premantura (U povodu 400-godišnjice postojanja)“, *Prilog o zavičaju*, 4, Čakavski sabor, Pula, 1986., 357.

prirodnih ljepota toga kraja kroz intenzivniju izgradnju, te će Premantura upravo zahvaljujući novoj cesti postati jedno od jačih turističkih područja pulske općine.³³ To se itekako pokazalo točnim, pa je tako Premantura kroz godine doista uspjela valorizirati svoje prirodne ljepote i potvrditi priču iz 1958. godine, da se u Premanturi ne može mnogo razmišljati o smrti, jer je njena okolica toliko prelijepa da svaku misao o smrti ne bi nadvladala misao o životu, jer sve što je lijepo u prirodi skupilo se oko Premanture.³⁴

Godine 1967. otvaraju se tri autokampa. Hotelsko poduzeće „Veruda“ otvara autokamp „Stupice“, Ugostiteljsko-turističko poduzeće „Riviera“ autokamp „Tašalera“ i „Generalinvest“ iz Zagreba karavaning-kamp „Runke“, koji je tada glasio kao jedan od najkvalitetnijih kampova na Jadranu, o čemu će riječ biti nešto kasnije.³⁵

Godine 1969. turizmu ima sve manje otpora i postaje sve obljubljeniji. Već četrdesetak obitelji turistima iznajmljuje sobe ili im pruža neke druge usluge. Mnoge kuće uređene su nalik novijima u gradu, izgrađeno je šezdesetak vikendica, najvjerojatnije od strane Zagrepčana i Slovenaca, a Premanturci postaju svjesni da niti jedna druga grana privređivanja ne nosi toliko koliko turizam i more.³⁶ Metka Lampert iz Ljubljane u Premanturu dolazi gotovo cijeli život, u vikendicu, koju je izgradila njezina baka, 1964. godine. „Baka je u Premanturu došla po preporuci svoje sestre, koja je nekoliko godina ranije također izgradila kuću. Baka je bila jedna od prvih koji su izabrali Premanturu kao mjesto za odmor, ljetovanje i s namjerom da tamo provedu mirovinu. Sjećam se da je baka govorila da od kad su prvi put došli u selo bilo im je prelijepo, osjećali su neku posebnu energiju, te im nije smetalo što je samo makadam vodio do Pule. Tada su još životinje šetale po selu, krave, kokoške...“³⁷

Poticaj ozbiljnijem razvoju turizma dolazi formiranjem Turističkog društva u Premanturi sredinom 1970-ih, a zadatak mu je bio koordinirati privatne iznajmljivače: naplaćivati turističku pristojbu, prijavljivati goste, slati goste po sobama te omogućiti telefoniranje, s obzirom na to da se u njihovom uredu dugi niz godina nalazio jedini telefon u mjestu.³⁸

³³ „Premantura: Nova cesta – nove perspektive“, *Glas Istre* (Pula), 7. srpnja 1967., 4.

³⁴ „Premantura – idealno mjesto za cjelodnevne izlete“, *Glas Istre* (Pula), 13. lipanj 1958., 6.

³⁵ Vojnić, 356.

³⁶ „Veče u Premanturi“, *Glas Istre* (Pula), 14. veljače, 1969., 8.

³⁷ Izjavu dala Metka Lampert.

³⁸ Žagar, „A u mjestu samo jedna gostionica, neugledna i vlažna...“, 502.

Iz sljedeće je tablice vidljivo da je prema prvim podacima iz 1963. godine ukupan broj postelja bio 495, od čega je 430 bilo u odmaralištima, a do promjene dolazi već 1965. kada broj raste na 787 i to zbog otvaranja novih kampova, u kojima je broj postelja iznosi 230. Godine 1970. broj je porastao u privatnome smještaju, a ponajviše u kampovima, gdje je on iznosio 3602 ležaja. Također je vidljivo da su odmarališta bila popularna do kraja 1980-ih, nakon čega se socijalni turizam zapušta i odlazi u zaborav. Kapaciteti u privatnom smještaju variraju kroz godine.

GOD.	UKUPNO	KAMPOVI	PRIVATNI SMJEŠTAJ	ODMARALIŠTA
1963.	495	-	65	430
1965.	787	230	90	467
1970.	4.137	3.602	105	430
1975.	8.505	7.580	353	572
1980.	4.717	3.633	417	667
1985.	7.237	5.863	688	686
1989.	7.652	5.900	1.317	435
1991.	7.678	7.400	-	278
1992.	8.582	7.900	682	-
1993.	8.786	7.900	682	204
1995.	8.153	7.900	253	-
2000.	9.053	8.800	253	-

Tablica 2. Broj postelja po vrstama smještajnih kapaciteta u Premanturi 1970.-2000. Izvor: Promet turista u primorskim gradovima i općinama, Statistička izvješća. DZS, Zagreb, 1963-2000.

Iz sljedeće tablice je vidljivo da od 1965., kada je Premanturu posjetilo ukupno 2.594 posjetitelja, od čega je 2.172 bilo domaćih i, 422 strana, te je ukupno ostvareno 32.178 noćenja, brojke konstantno rastu, osim ratnih 1990-ih godina kada dolazi do pada. Potom se rast nastavlja pa je tako 2005. Premanturu posjetilo 46.922 posjetitelja, i to većinom stranih, koji su ostvarili 321.932 noćenja. Do kraja 1960-ih godina većinu ukupnog prometa ostvarivali su domaći gosti, ali od početka 1970-ih to se polako mijenja, pa tako sve do danas većinu ostvaruju strani gosti, koji najviše noćenja prema statistikama ostvaruju u kampovima. Smatra se da je broj noćenja u

privatnom smještaju bio mnogo veći, ali zbog neprijavlivanja gostiju podaci nisu ulazili u statistiku.

GOD.	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI	KAMPOVI	PRIVATNI	R.ODMAR.	DJ.ODMAR.
1965.	2.594 32.178	2.172 28.815	422 3.363	143 1.129	607 5.877	423 8.444	1.336 15.426
1966.	2.114 26.219	1.830 23.232	284 2.987	- -	636 6.662	691 8.361	787 11.196
1968.	6.570 57.869	2.134 24.101	4.436 33.768	4.379 31.227	1.060 10.063	443 4.330	546 9.734
1969.	10.509 110.308	3.314 43.197	7.195 67.111	6.884 61.944	1.662 18.810	681 10.522	1.282 19.032
1975.	39.250 235.728	22.021 103.246	17.229 132.482	34.149 190.102	1.244 12.088	1.087 9.238	2.770 24.300
1980.	28.361 271.724	11.873 108.897	16.488 162.827	23.776 234.065	1.996 15.477	1.154 10.589	1.435 11.593
1985.	43.048 401.200	16.721 167.789	26.327 233.411	34.575 329.966	3.927 29.318	1.214 11.123	3.332 30.793
1989.	36.596 327.263	15.700 141.860	20.896 185.403	29.457 262.836	3.523 31.988	1.004 10.054	2.612 22.375
1991.	2.742 25.159	1.889 16.258	853 8.901	2.512 23.437	- -	230 1.722	- -
1992.	8.100 73.262	266 3.164	7.834 70.098	6.011 52.211	1.651 17.866	438 3.185	- -
1993.	10.697 90.820	395 2.986	10.302 87.834	8.009 73.202	2.017 13.235	671 4.383	- -
1995.	8 832 78.915	200 2.055	8.632 76.860	7.943 71.107	889 7.808	- -	- -
2000.	37.032 271.628	455 6.129	36.577 265.499	35.363 257.321	1.669 14.307	- -	- -
2005.	46.922 321.932	195 1.632	46.727 320.300	43.242 287.380	3.680 34.552	- -	- -

Tablica 3. Broj dolazaka i noćenja domaćih i stranih posjetitelja u Premanturi 1965.- 2005. Izvor: Promet turista u primorskim gradovima i općinama, Statistička izvješća. DZS, Zagreb, 1965-2005.

Razvoj smještajnih kapaciteta i općenito razvoj turizma na području Premanture pratila je i ugostiteljska mreža, pa je tako 1984., pored ugostiteljskih sadržaja u okviru autokampova i odmarališta, bilo još sedam ugostiteljskih objekata s 320 sjedećih mjesta.³⁹ Godine 1972. otvoren je i restoran „Finera“, koji je bio jedan

³⁹ Vojnić, 358.

od prvih ugostiteljskih objekata u Premanturi, uz konobu „Premantura“, restoran u kampu „Runke“, te Abdulovu slastičarnicu, koja je nudila „tri vrste sladoleda“, limunadu, krempite i šampite. Vlasnici su na ideju za otvaranje došli nakon povratka iz Francuske, pa je tako vlasnik koji je bio stolar po zanimanju, završio školu za konobara, a kuharica je bila njegova supruga, koja je taj posao obavljala i u Francuskoj.⁴⁰

U novijem vremenu turistička izgradnja je uzela maha, te se ponekad Premantura uzima kao primjer loše apartmanizacije, gdje je posebice na samom ulazu u Zaštićeni krajobraz Kamenjak, od 2000. do danas izgrađen veliki broj apartmana, odnosno zgrada, koje su uspjele nagrditi to nekad ribarsko selo.

2.2.1. Premanturska odmarališta

Sustav socijalnog turizma tijekom pedesetih i šezdesetih omogućio je velikom broju građana Jugoslavije da po prvi puta odu na godišnji odmor ili da prvi put zaplivaju u moru. Socijalni turizam počivao je na dva glavna stupa, na novčanim povlasticama kao što su niže cijene smještaja i regres za godišnji odmor, te kao drugo, na smještajnim kapacitetima poput radničkih odmarališta ili domova odmora.⁴¹ Lokalni sindikati bili su udruženi na razini republika, a republičke središnjice bile su podređene Savezu sindikata Jugoslavije. Kako je gotovo svatko bio član sindikata, sindikalna djelatnost bila je poznata milijunima radnika.⁴² U Jugoslaviji 1958. godine u odmaralištima je bilo 16.810 ležajeva od kojih je 14.554, odnosno 86.6% bilo u Hrvatskoj, a 1965. godine broj se popeo na 72.783 ležaja od čega je 52.268 ili 71.9% bilo u Hrvatskoj,⁴³ a najveći broj odmarališta koji su bili smješteni u bivšim hotelima, nacionaliziranim vilama i novopodignutim kompleksima nalazio se u primorju.⁴⁴ Odmarališta su bila najposjećeniji oblik smještaja za jugoslavenske goste sve do 1976. kada vodeću ulogu preuzimaju hoteli.⁴⁵

⁴⁰ Izjavu dala Lenka Milivojević.

⁴¹ Duda, Igor, „Od radnika do turista“, *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 58.

⁴² Isto 58.

⁴³ Isto 63.

⁴⁴ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 110.

⁴⁵ Duda, „Od radnika do turista“, 76.

U Premanturi je 1963. otvoreno nekoliko odmarališta slovenskih organizacija i poduzeća poput Počitniške zveze Slovenije Kranj, Sportskog društva TVD Partizan Ljubljana i Ljubljanske banke.⁴⁶

Članovi TVD-a Partizan, danas Sportskog društva Narodni dom iz Ljubljane, u Premanturu su došli nakon što su nekoliko godina boravili na pulskim Valovinama. Nakon što je Valovine kupio Savez boraca iz Maribora, u današnjem kampu Tašalera kupili su oko 2000 metara kvadratnih zapuštenog i u makiju zaraslog zemljišta, tik uz more, koje su sami uređivali. S vremenom su tako izgradili kuhinju, sanitarije, ambulantu, plesni podij, stolove za stolni tenis, košarkaški i odbojkaški teren, kafić...⁴⁷

Slika 1. Večernje druženje

Slika 2. Šatori u kampu

⁴⁶ Žagar, „A u mjestu samo jedna gostionica, neugledna i vlažna...“, 501.

⁴⁷ *Stoja*, Interno glasilo ŠD Narodni dom, br.1, April, 2002., <http://narodnidom.si/revija-stoja/> (studeni, 2015.).

U kampu su mogli boraviti samo članovi društva, većinom djeca školskog uzrasta i to tijekom ljetnih mjeseci, u vrijeme školskih praznika. Bili su raspoređeni u skupine 7-10 djece, na čelu kojih je bio voditelj uz kojeg su se bavili nekim od dvadesetak ponuđenih sportova, a bit kampa bila je sportska aktivnost djece, uživanje u prirodi, dobro društvo i odmor. U večernjim satima bio je organiziran zabavni program, plesovi, predstave, i razne igre.⁴⁸ Osamdesetih godina kamp je dosegao oko 9000 noćenja u sezoni, u više od 100 postavljenih šatora.⁴⁹

O uspomenu i lijepim trenucima provedenim u kampu Goran Bogdanovski, plesač i koreograf iz Ljubljane, izjavio je: „Prijatelji svaku godinu drugi, održavanje ravnoteže na splavu. Igranje ping ponga, plesanje i prvi zaljubljeni dodiri, šatori voditelja na drvu, splavu i čamcu, dvojna salta i onda skok na pancadu u vodu, šaranje po neopranim tabanima flomasterom prije spavanja, igre i takmičenja, leteće kuglice sladoleda kod slastičara u selu, plivanje do Medulina, duge šetnje Kamenjakom, pjesma, zaljubljeni pogledi i skriveni poljupci uz logorsku vatru.“⁵⁰

Kao jedan od nekomercijalnih smještaja koji su u počecima turizma Premanture bili veoma popularni bio je i zdravstveno-rekreacijski centar Zavoda za duševno i živčano oboljele Hrastovec iz Maribora. Centar je otvoren 29. svibnja 1965. godine. Zemlju su kupili na 8000 metara kvadratnih i vlastitim snagama izgradili kuhinju, sanitarije, doveli vodu i struju, postavili sedam rabljenih vikend kućica, te se ukupno moglo smjestiti 40 - 50 ljudi, a u planu je bilo proširenje na 100 postelja za što je bilo potrebno kupiti ili sazidati nove vikend kućice. U njemu su boravili korisnici i djelatnici centra od 15. lipnja do 15. rujna.⁵¹ U Premanturi su ljetovali sve do raspada Jugoslavije kada zbog neriješenih međudržavnih odnosa prestaju dolaziti, no nakon 2004. ljetuju ponovno.

2.2.2. Autokampovi Premanture

Prvi kampovi u Hrvatskoj izgrađeni su još prije Drugog svjetskog rata na otocima Krku i Rabu, ali se s intenzivnijim razvojem suvremenog turizma moralo

⁴⁸ *Stoja*, Interno glasilo ŠD Narodni dom, br.1, April, 2002., <http://narodnidom.si/revija-stoja/>, studeni, 2015.

⁴⁹ ŠD Narodni dom Ljubljana, <http://skarpheidin4ever.wix.com/ndprem#!facilities/c66t>, studeni, 2015.

⁵⁰ ŠD Narodni dom Ljubljana, <http://skarpheidin4ever.wix.com/ndprem>, studeni, 2015.

⁵¹ ŠD Narodni dom Ljubljana, <http://skarpheidin4ever.wix.com/ndprem#!facilities/c66t>, studeni, 2015.

pričekati do polovice stoljeća. Značajnije rezultate kamping turizma u Hrvatskoj bilježimo 1953., kada je Hrvatska raspolagala s 18 kampova ukupnog kapaciteta 5.400 mjesta i ostvarenih 186.000 noćenja.⁵² Prvi turisti bili su Česi i Nijemci. Tu je fazu obilježilo nicanje kampova u najljepšim uvalama i prirodno atraktivnim područjima, uglavnom uz more. Kampove osnivaju lokalna turistička društva i hotelska poduzeća, a često kampovi nastaju i spontano, inicijativom samih gostiju. Najčešće su to agilni inozemni pojedinci i obitelji koje utječu na lokalnu zajednicu i pionirskim radom stvaraju prve kampove.⁵³

Godine 1967. i u Premanturi kamping turizam postaje popularan pa se otvaraju tri komercijalna autokampa: „Stupice“, „Tašalera“ i „Runke“. „Runke“ je bio zamišljen kao karavaning kamp, što je 1968. godine i postao.⁵⁴ U to vrijeme bio je jedan od najkvalitetnijih i najvećih turističkih objekata tog tipa na Jadranu. Početkom 1970-ih godina imao je popratne sadržaje rijetke za ono vrijeme, poput teniskih terena, staze za mini golf, bočališta, kuglane, iznajmljivanja bicikala, sandolina i dr.⁵⁵ Kamp je bio dobro uređen, ali nedostajali su mu restoran i trgovina.⁵⁶

Kranjski kamp jedan je od najdugovječnijih kampova u Premanturi. Kao primjer je uzet zato što je osnovan kao odmaralište, no nakon godina postojanja prelazi u komercijalni kamp i to ostaje sve do danas. Godine 1962. njegov osnivač, Slovenac, Milan Adlešič s nekoliko svojih kolega koji su tada vodili Počitnišku zvezu iz Kranja, tražeći mjesto za kamp, na prijedlog Općine Pula pronalazi zemljište uz more u blizini današnjeg autokampa Runke.⁵⁷ Zemljište je bilo neprohodno, prekriveno gustom makijom pa je s kolegama i učenicima Industrijske škole Iskra iz Kranja, u kojoj je Adlešič radio kao profesor, krenuo u raščišćavanje terena. Kupili su i nekoliko parcela te se kamp protezao na oko 1500 metara kvadratnih zemljišta. Dovedi su i vodu do parcele, pa je 1963. kamp otvoren pod imenom Letovalište Počitniške zveze Kranj.⁵⁸ I danas je u kampu moguće vidjeti potpise volontera koji su gradili kamp, te kasnije u njemu radili.

⁵² Sladoljev, Jerko, *Kamping turizam*, C.A.S.H., Pula, 1998., 47.

⁵³ Cvelić Bonifačić, Josipa, *Kamping. Osnove hrvatskog i europskog kamping turizma*, Kamping udruženje Hrvatske, Poreč, 2012., 13.

⁵⁴ Žagar, „A u mjestu samo jedna gostionica, neugledna i vlažna...“, 501.

⁵⁵ Isto, 501.

⁵⁶ „Kamp problematika“, *Arenaturist* (Pula), 23. ožujka 1976., 3.

⁵⁷ „Premanturski kranjski kamp povećao broj noćenja“, *Regional Express*, www.regionalexpress.hr, 1. studenog 2015.

⁵⁸ „Kranjski kamp v Premanturi slavi 50 letnico obstoja“, *Avtokampi Slovenije*, www.avtokampi.si, 1. studenog 2015.

Godine 2013. u kampu je ostvareno 14.263 noćenja, a najbrojniji turisti su prvenstveno Slovenci, zatim Francuzi, Talijani, Nijemci i Austrijanci.⁵⁹ Danas kampom upravlja Trgovačko društvo Kranjski kamp koje je osnovano 1992. godine. Kamp ima tri zvjezdice i može primiti do 300 gostiju, koji mogu biti smješteni u šatore, kampere i prikolice, drvene bungalove, kućice za odmor i sobe.⁶⁰

Slika 3. Priprema temelja za zgradu. Volonteri s učiteljem Adlešičem

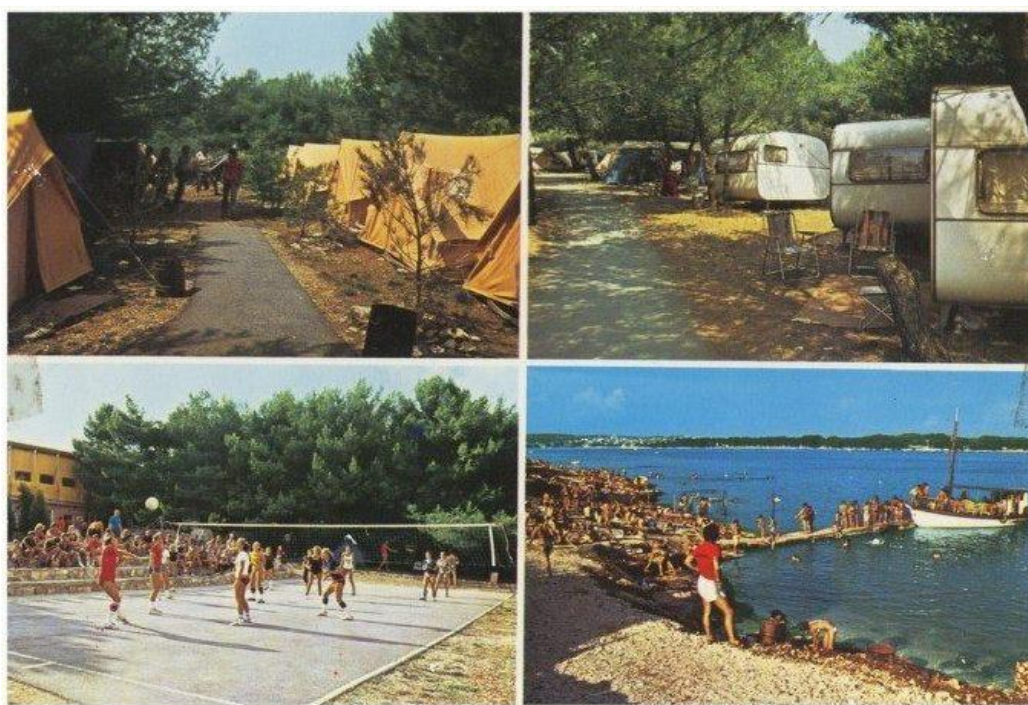
Slika 4. Dolazak novih gostiju u kamp

⁵⁹ „Premantura: Kranjski kamp slavi 50 godina“, *Glas Istre*, <http://www.glasistre.hr>, 1. studenog 2015.

⁶⁰ Isto.

Slika 5. Prvi tiskani prospekt Kranjskog kampa

Slika 6. Razglednica kampa iz 1970. godine

3. RT KAMENJAK

Kao što je već bilo rečeno, kao jedan od najvećih razloga popularnosti Premanture kao turističke destinacije svakako je oduvijek bila prekrasna priroda, odnosno rt Kamenjak, najjužniji poluotok Istre.

Produženi krak Premanture, Kamenjak je u razdoblju socijalizma služio kao vojni poligon, a manje kao kupališna destinacija. U jednom je od planova na njemu trebao biti izgrađen stacionarni poligon s bunkerima i drugim popratnim čvrstim objektima, što bi zauvijek zakočilo razvoj mjesta. To je vještim manevrom uspio spriječiti general pukovnik JNA i rođeni Premanturac Ivan Mišković, a rt je nastavio služiti povremenim vojnim vježbama.⁶¹ Do 1996. lokalno stanovništvo i turisti koristili su ga za kupanje, a poneki i za „divlje“ kampiranje. Godine 1996. proglašen je značajnim krajolikom, te je tada brigu o njemu vodila Javna ustanova Natura Histrica, a 2003. godine njegov se status mijenja u zaštićeni krajobraz. Od 2004. godine njime upravlja općinska Javna ustanova Kamenjak.

Na Kamenjaku osim adrenalinske i rekreacijske ponude velika je ponuda ugostiteljskih usluga, odnosno barova, njih čak devet, od kojih je svakako najpopularniji „Safari bar“. Otvoren je 1993. kada je vlasnik svoj užurbani život zaželio zamijeniti prirodom. Njegovu popularnost potvrđuju brojni intervjui za razne televizijske emisije (HRT, RAI, BBC...) i mnogi novinski članci, turistički vodiči i brošure kako stranih tako i domaćih novinskih kuća i izdavača. Tako ga je npr. britanski *The Guardian* uvrstio na drugo mjesto najboljih beach barova u Europi, *Lonely planet* uvrstio ga je u svoj vodič, o njemu su pisali *National Geographic*, slovensko *Delo*, talijanski *Corriere dela sera*, njemački *Bild* te brojni drugi. Snimljen je i dokumentarni film *Susjedi* finske redateljice Annike Sylvin Reuter o životu vlasnika bara i svjetioničara na svjetioniku Porer, koji je osim na raznim festivalima, bio prikazivan i na brojnim televizijama (HRT, Klasik TV...). No stanje na Kamenjaku, njegovu ljepotu i značaj za posjetitelje možda će najbolje opisati jedan od posjetitelja Kamenjaka, Nejc Martinčič iz Ljubljane, koji kaže: „Kamenjak sam prvi put posjetio još u srednjoj školi, gdje me doveo prijatelj Matjaž, čiji su roditelji u Premanturi imali vikendicu. Sjećam se prvog puta, kada smo se iz sela, po najvećoj vrućini pješke

⁶¹ Žagar, Ivan, „Razvoj turizma u Općini Medulin od konca 19. stoljeća do danas“, *Monografija općine Medulin*, ur. Andrej Bader, Općina Medulin, Medulin, 2013., 277.

uputili prema krajnjem jugu rta. Još tada, u pubertetskim danima, u sjećanje mi se upisao pust krajolik, pomalo netipičan za Istru, pun mirišljavog raslinja, kukaca, zvukova. Kada smo došli do Kolombarice (naziv za jednu od uvala) odmah sam se zaljubio u Safari bar, izgrađen od prirodnih materijala, smješten na najljepšoj lokaciji na rtu. Kako sam počeo upoznavati podvodne ljepote Kamenjaka plavetnilo, špilje, ribe, rakove, alge, ljubav je još više porasla. Od srednje škole pa na dalje, na Kamenjak se vraćam svake godine, najmanje pet puta godišnje, ako je moguće i više. No s obzirom na preveliki broj turista preko ljeta pokušavam dolaziti izvan glavne turističke sezone. Nevjerojatno mi je da je Kamenjak jedno od mjesta na kojem izviru razgovori, misli i riječi koje doma ne mogu dijeliti s drugima, a energija koju osjetim i kojom se napuni drži me do sljedećeg susreta s njim”.

Da bi se prikazala cjelokupna i stvarana slika Kamenjaka važno je osvrnuti se i na društveno-političke probleme koji su neizbježno prisutni uslijed planiranja i ustrojavanja svakog turističkog lokaliteta pa tako i značajnog krajobraza Kamenjak. Na Kamenjaku je tako Oko 70% privatnih parcela u vlasništvu državljana Republike Slovenije, odnosno oko 1000 parcela, dok su ostale u vlasništvu hrvatskih i državljana drugih zemalja, koje su većinom kupljene za vrijeme Jugoslavije, 1980-ih godina, prošlog stoljeća s namjerom kampiranja.⁶² Prema izjavi Staneta Leskovška, vlasnika jedne od parcela, 1990. prvi se put javlja pitanje kampiranja na privatnim parcelama kada skupština Općine Pula donosi odluku o zabrani kampiranja na privatnim parcelama.⁶³ Godine 1991. kada su dolazili na more dočekale su ih ploče s natpisom "Dobrodošli dragi Slovenci - molimo, da se prijavite i želimo vam ugodan boravak". Godine 1993. i 1994. iznenadile su ih akcije turističke inspekcije koja je s policijom kažnjavala vlasnike te im time kvarili godišnji odmor.⁶⁴

Na Kamenjaku nastaje veliki problem posebice 1993. kada ga se proglašava zaštićenim područjem. Većina vlasnika je uz prikolice koje su imali na parcelama, postavila nadstrešnice, odnosno snalazili su se i uređivali svoje vikendice na način kako je tko želio i mogao, a za to nisu imali odgovarajuće dozvole. Pokušali su objekte legalizirati, te prema pričama vlasnika 1992. za legalizaciju nije bilo zapreka. No nakon proglašenja Kamenjaka zaštićenim krajolikom, Općina donosi odluku o uklanjanju svih nelegalnih objekata na tom području što je tijekom 1996. godine i

⁶² Izjavu dao Stane Leskovšek.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Isto.

učinjeno. Slovenski državljani se smatraju oštećenim u ovoj situaciji, organiziraju se u Društvo Kamenjak te svoju pravdu traže na raznim sudovima pa tako i Europskom sudu za ljudska prava u Strasbourgu gdje pokušavaju nadoknaditi svoju štetu.

4. TURISTIČKA BUDUĆNOST PREMANTURE

Turizam i potrebe turista od 1980-ih godina znatno su se promijenili. Turisti su postali zahtjevniji, više ih ne mogu zadovoljiti samo sunce i more te od odabrane destinacije traže puno više, odnosno traže dodatna iskustva. Upravo zbog toga Premantura bi trebala razvijati nove proizvode, jačati kvalitetnu ponudu, te izgraditi prepoznatljivost destinacije. U ovom poglavlju bit će navedeni resursi kojima raspolaže i koji bi se mogli i trebali iskoristiti kako zbog kvalitete i obogaćivanja ponude, tako i zbog mogućnosti produljenja turističke sezone.

Sportsko-rekreacijski sadržaji u turizmu predstavljaju sve više snažan faktor turističke ponude i potražnje. Aktivan odmor posljednjih je desetljeća postao biološka nužnost, kompenzacija za nedovoljno kretanje i ubrzani životni tempo suvremenog čovjeka i turista.

Premantura s Kamenjakom svakako ima prirodno atraktivno okruženje za razvoj ove vrste turizma. Za rekreaciju ćemo uzeti primjer pješačkih staza, biciklističkih staza kojima je povezana gotovo cijela Općina, turističke ture kajacima te veoma povoljne uvjete za *windsurfing*. Uvala Školjić i auto kamp „Stupice“ veoma su popularna mjesta za *windsurfing* na koja tijekom cijele godine dolaze surferi iz Hrvatske i okolnih zemalja, a posebno je popularan među Slovencima, koji zbog blizine dolaze kad god za to bude uvjeta, odnosno vjetra. Zna se tako na Kamenjaku okupiti stotinjak surfera.

Od 2000. do 2010. u auto kampu „Stupice“ održavalo se europsko, regionalno i državno natjecanje u *windsurfu*, popularni *Hellowind*. Natjecatelji su dolazili iz mnogih europskih zemalja (Hrvatske, Austrije, Slovenije, Italije, Mađarske, Češke, Njemačke, Švicarske, Nizozemske, Francuske), a i poneki natjecatelji s ostalih kontinenata. Osim *windsurfinga*, održavala bi se natjecanja u *mountain bike* vožnji, slobodnom penjanju na umjetnu stijenu, kao i međunarodna natjecanja u *skateboardingu*, a sve bi bilo popraćeno bogatim zabavnim programom.⁶⁵ Kako se natjecanje održavalo krajem listopada, kada je turistička sezona već bila na svome kraju, Općina Medulin, Premantura i njezini stanovnici imali su itekako veliku korist, pa stoga ne čudi da se o tom događaju priča s velikom nostalgijom i prava je šteta da se zbog nemogućnosti pronalaska sponzora, odnosno financijskih poteškoća od

⁶⁵ Izjavu dao Boris Ivančić.

organizacije odustalo. Godine 2012. i 2013. pokušalo se oživjeti natjecanje u *windsurfingu*, pa je tako organizirano europsko natjecanje za juniore, prve godine u organizaciji JU Kamenjak, a druge godine s Udrugom Bura iz Premanture i DK Karkadur iz Medulina. Natjecanje se održavalo također na Školjiću, te je nastupalo 70-ak natjecatelja, iz Hrvatske, Slovenije, Austrije, Belgije, Rusije i Arube, a dnevno bi bilo oko 800 posjetitelja.⁶⁶ Nažalost, nakon dvije godine održavanja, isto kao i *Hellowind*, zbog financijskih poteškoća od organizacije se odustalo.

Osim *windsurfinga*, Premantura, odnosno Kamenjak je jako popularan kod zaljubljenika u biciklizam, kako amatera, tako profesionalaca. Od 1997. u organizaciji Kluba brdskog biciklizma i ekstremnih sportova „Adrenalina“ održava se natjecanje u brdskom biciklizmu *Kamenjak Rocky trail*. Dobrom kvalitetom i organizacijom privlači veliki broj natjecatelja (200-500) čak i onih koji se natječu u Svjetskom kupu i olimpijskim igrama, te oko 2000 posjetitelja što potvrđuje kvalitetu manifestacije.⁶⁷ Ovakve ideje svakako bi se trebale i nadalje razvijati i podupirati.

Prirodne turističke resurse receptivne regije čine svi prirodno-geografski elementi koji sadrže određenu razinu turističke atraktivnosti. Najvažniji prirodni turistički resursi su geomorfološko-geološka, hidrografska, klimatsko-vegetacijska obilježja te krajobraz koji osim prirodne uključuje antropogene, fizionomske i osjetilne sastavnice.⁶⁸ Premantura i Kamenjak u cijeloj Općini Medulin imaju najatraktivniju obalu za kupališni turizam. Prema mjerilima Zavoda za javno zdravstvo more na Kamenjaku izvrsne je kakvoće, a izvrsna mikroklima daje veliki broj sunčanih sati s 2.311 sati insolacije godišnje,⁶⁹ a ukupne godišnje oborine znatno su manje (210 mm) u odnosu na susjednu Pulu ili Medulin (872 mm).⁷⁰ Prosječna, višegodišnja temperatura u najhladnijem mjesecu, tj. u siječnju, iznosi 6,2 stupnja Celzijusova, a u najtoplijem, tj. srpnju, iznosi prosječnih 23,4 stupnja. U ta dva navedena mjeseca prosječna ugrijanost mora iznosi 10, odnosno 25 stupnjeva.⁷¹

Kulturno povijesni resursi obuhvaćaju materijalnu i nematerijalnu kulturno povijesnu baštinu koja se može privesti svrsi u kulturnom turizmu nekog područja i

⁶⁶ Izjavu dala Lenka Milivojević.

⁶⁷ Izjavu dao Mario Pustijanac.

⁶⁸ Master plan održivog turizma Općine Medulin 2013.-2018.

⁶⁹ Pauletta, Ivan Corrado, „Najjužnije selo Istre“, *Premantura*, ur. Ivan Corrado Pauletta, Durieux, Zagreb, 2007., 14.

⁷⁰ Značajni krajobraz Donji Kamenjak, JU Kamenjak, <http://www.kamenjak.hr>, 1. studenog 2015.

⁷¹ Pauletta, „Najjužnije selo Istre“, 14.

gospodarski iskoristiti odnosno valorizirati,⁷² Atrakcijama postaju tek kad se stave u funkciju, odnosno kad se od njih napravi „proizvod“.

Na prvi pogled rekli bi da Premantura osim crkve svetog Lovre, izgrađene 1632. U centru mjesta i zvonika, odnosno Turnja kako ga zovu Premanturci, nema nikakvih drugih kulturno-povijesnih resursa, što naravno nije istina. Svakako ima, a neki od njih zaboravljeni su i od strane samih mještana. Stara krušna peć, jedina još postojeća u Premanturi, podsjetnik je na priču o kruhu i povijesti prehrane. U selu ih je nekad bilo mnogo te su najčešće bile zidane kao samostojeći objekti. Dolazak na peć bio je unaprijed dogovoren. Sve su obitelji mijesile kruh, osim pećarice, vlasnice peći. Svaka je domaćica mijesila i jedan manji kruh koji bi se ostavljao pećarici kao naknada za peć.⁷³

Premantura je bila poznata po izlovu rakova. Bili su na visokoj cijeni u Veneciji te je kvalitetu premanturskog raka spoznao i sam Hemingway.⁷⁴ Fešta od raki, koja se održava svakog 1. Svibnja, ima veoma dugu tradiciju. Kako ih je nekad bilo doista mnogo, ribari ih nisu imali kome prodavati te bi prije lovostaja organizirali feštu za mještane Premanture i okolice.

Tu je još *Lovrečeva*, fešta mjesta, koja se organizira 10. kolovoza na dan svetog Lovre, zaštitnika Premanture, kada se osim večernje zabave održava nogometna utakmica između oženjenih i neoženjenih. Pust ili karneval održavao se četrdeset dana unatrag od Uskrasa, a nakon dugogodišnjeg stanke 2015. ponovo je zaživio. Procesije koje su se održavale dva puta godišnje održavaju se i danas na Veliki Petak i uoči Velike Gospe, kada vjernici prolaze stazom uz koju se nalaze postaje križnog puta klesane u masivnim kamenim blokovima.⁷⁵ Poznata je Premantura i po morskim spužvama i po spužvarima s Krapnja, koji su nekada dolazili upravo u Premanturu u izlov. Pogledamo li gastronomiju, osim već spomenutih rakova i kruha, tu je svakako poznati premanturski sir, masline, vino, smokve, puževi i priljepci, šparoge, palenta, gmalji (vrsta raka).

U turističkoj ponudi također bi se mogle iskoristiti stare igre, kojima su se mještani nekada zabavljali, ali i brojne zanimljive priče i dogodovštine koje su srećom ostale zapisane u monografiji Premanture.

⁷² Vukonić, Boris, Čavlek Nevenka (ur.), *Rječnik turizma*, Masmedia, Zagreb, 2001., 186.

⁷³ Pauletta, Ivan Corrado, „Kruh-kru“, *Premantura*, ur. Ivan Corrado Pauletta, Durieux, Zagreb, 2007., 176.

⁷⁴ Pauletta, Ivan Corrado, „Raki“, *Premantura*, ur. Ivan Corrado Pauletta, Durieux, Zagreb, 2007., 159.

⁷⁵ Križni put na Gornjem Kamenjaku, Porečka i Pulska biskupija, <http://www.biskupija-porecko-pulska.hr>, 16. listopada 2016.

ZAKLJUČAK

Turizam u Premanturi polako se počinje razvijati sredinom 1950-ih godina, a prema brojkama 1980-ih doživljava vrhunac, koji 1990-ih godina prekida rat te se rast nastavlja nakon smirivanja situacije. Sredinom 1950-ih godina uvodi se autobusna linija koja povezuje Pulu s Premanturom pa mnogi Premanturci polako počinju napuštati stočarstvo i ribarstvo, pronalaze poslove u gradu, te se počinju okretati turizmu. Asfaltiranjem ceste otvaraju se nove perspektive ovome mjestu, te se i sam turizam počinje intenzivnije razvijati. Mještani počinju iznajmljivati sobe, otvarati ugostiteljske objekte ili na neki drugi način pokušavaju od turizma imati korist. Zagrepčani i Slovenci počinju graditi vikendice.

Sustav socijalnog turizma tijekom pedesetih i šezdesetih omogućio je velikom broju građana Jugoslavije raznim povlasticama i izgradnjom odmarališta da po prvi puta odu na godišnji odmor. Prva odmarališta u Premanturi otvaraju se 1960-ih godina, a 1967. otvaraju se tri komercijalna autokampa: „Stupice“, „Tašalera“ i „Runke“. Formiranjem Turističkog društva sredinom 1970-ih, turizmu se počinje pristupiti ozbiljnije pa se tako već 1980-ih. ostvaruju zavidni rezultati što se nastavlja sve do danas kada se Premantura može svrstati u jednu od najposjećenijih turističkih destinacija u Istri.

Kamenjak i njegova priroda najveći su razlog velike popularnosti Premanture, odnosno motiv za posjet destinaciji, pa tako osim turista koji su smješteni u samome mjestu privlači veliki broj posjetitelja koji svoj godišnji odmor provode na području Puljštine i Istre te sam jug poluotoka odabiru kao izletničku točku za uživanje u njegovoj prirodi i čistom moru. Premantura ne iskorištava dovoljno taj potencijal, odnosno većinom je samo prolazna točka, koja ne uspijeva, zbog nedostatka kvalitetne ponude zainteresirati taj veliki broj posjetitelja Kamenjaka da se nakratko zaustave i u samom mjestu.

Prirodni resursi uglavnom su aktivirani, dok su tradicija, kultura i zabava jako malo iskorišteni. Iako na prvi pogled izgleda da Premantura nema identitet, ona ga svakako ima, no on je s godinama zanemaren, odnosno izmijenjen. Turistički potencijali svakako postoje te ih je kroz dobru priču i suradnju svih struktura stanovništva, stremeći zajedničkoj viziji, potrebno aktivirati i upakirati u kvalitetan turistički proizvod imajući na umu 3E koncept (*Education, Entertainment, Excitement*). Time bi se unaprijedila kvaliteta ponude, privukli novi posjetitelji te produljila turistička sezona.

IZVORI I LITERATURA

Izvori

Statistički i službeni izvori

1. Dokumentacija: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. - 2001. (digitalno izdanje), Državni zavod za statistiku RH.
2. 2. Dokumentacija: Promet turista u primorskim gradovima i općinama, Statistička izvješća. DZS, Zagreb, 1965-2005./1991 Državni zavod za statistiku RH.
3. Master plan održivog turizma Općine Medulin 2013.-2018.

Novine

1. „Kamp problematika“, *Arenaturist* (Pula), 23.ožujka 1976., 3.
2. „Premantura – idealno mjesto za cjelodnevne izlete“, *Glas Istre* (Pula), 13. lipnja 1958., 6.
3. „Premantura: Nova cesta – nove perspektive“, *Glas Istre* (Pula), 7. srpnja 1967., 4.
4. „Veče u Premanturi“, *Glas Istre* (Pula), 14. veljače 1969., 8.

Internet

1. Kranjski kamp v Premanturi slavi 50 letnico obstoja, Avtokampi Slovenije, www.avtokampi.si, 1. studenog 2015.
2. Križni put na Gornjem kamenjaku, Porečka i Pulska biskupija, <http://www.biskupija-porecko-pulska.hr>, 15. listopada, 2016.
3. Premantura, LZMK, <http://enciklopedija.lzmk.hr>, 15. listopada 2016.
4. Premantura: Kranjski kamp slavi 50 godina, *Glas Istre*, <http://www.glasistre.hr>, 1. studenog 2015.
5. „Premanturski kranjski kamp povećao broj noćenja“, *Regional Express*, www.regionalexpress.hr, 1. studenog 2015.
6. *Stoja*, Interno glasilo ŠD Narodni dom, <http://narodnidom.si/revija-stoja/>, 1. studenog 2015.
7. ŠD Narodni dom Ljubljana, <http://narodnidom.si/>, 1. studenog 2015.

8. ŠD Narodni dom Ljubljana <http://skarphedin4ever.wix.com/ndprem#!facilities/c66t>, 1. studenog 2015.
9. Značajni krajobraz Donji Kamenjak, JU Kamenjak, <http://www.kamenjak.hr>, 1. studenog 2015.

Intervjui

1. Boris Ivančić, Premantura, organizator *Helowinda*
2. Metka Lampert, Ljubljana, Slovenija, turist
3. Stane Leskovšek, Preserje, Slovenija, turist
4. Nejc Martinčič, Ljubljana, Slovenija, turist
5. Lenka Milivojević, Premantura, mještanka
6. Mario Pustijanac, Pula, organizator *Rocky trail* utrke

Literatura

1. Blažević, Ivan, *Povijest turizma istre i kvarnera*, Otokar Keršovani, Opatija, 1987.
2. Crnobori, Ratko, „Kratki pregled povijesti Premanture“, *Premantura*, ur. Ivan Corrado Pauletta, Durieux d.o.o., Zagreb, 2007., 35-38.
3. Cvelić Bonifačić, Josipa, *Kamping. Osnove hrvatskog i europskog kamping turizma*, Kamping udruženje Hrvatske, Poreč, 2012.
4. Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.
5. Duda, Igor, „Od radnika do turista“, *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 55-87.
6. Orlić, Ivona, „Utjecaj masovnog turizma na domicilno stanovništvo Poreštine u doba socijalizma“, *Etnološka tribina*, 30, Vol. 37, 2007., 29-44.
7. Pauletta, Ivan, Corrado, „Kruh-kru“, *Premantura*, ur. Ivan Corrado Pauletta, Durieux d.o.o., Zagreb, 2007., 173-177.
8. Pauletta, Ivan, Corrado, „Najjužnije selo Istre“, *Premantura*, ur. Ivan Corrado Pauletta, Durieux d.o.o., Zagreb, 2007., 13-15.
9. Pauletta, I.C., „Raki“, *Premantura*, ur. Ivan Corrado Pauletta, Durieux d.o.o., Zagreb, 2007., 156-160.

10. Sladoljev, Jerko, *Kamping turizam*, C.A.S.H., Pula , 1998.
11. Tchoukarine, Igor, „Jugoslavenski put do međunarodnog turizma“, *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 125-157.
12. Topić Jasenka, „Dolazak furešta u Premanturu“, *Premantura*, ur. Ivan Corrado Pauletta, Durieux d.o.o., Zagreb, 2007., 75-78.
13. Vojnić, Ljiljana, „Premantura (U povodu 400-godišnjice postojanja)“, *Prilog o zavičaju*, svezak 4, Čakavski sabor, Pula, 1986., 355-363.
14. Vukonić, Boris, *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, Zagreb, 2005.
15. Vukonić, Boris, Čavlek Nevenka (ur.), *Rječnik turizma*, Masmedia, Zagreb, 2001.
16. Žagar, Ivan, „A u mjestu samo jedna gostionica, neugledna i vlažna i – ništa više“: O razvojnem putu turizma i participaciji u gospodarstvu pojedinih mjesta Puljštine od 1960-ih do 1980-ih“, *Časopis za suvremenu povijest*, 3, 2014., 495-513.
17. Žagar, Ivan, „Razvoj turizma u Općini Medulin od konca 19. stoljeća do danas“, *Monografija Općine Medulin*, ur. Andrej Bader, Općina Medulin, Medulin, 2013., 264-286.
18. Yeomans, Rory, „Od drugova do potrošača“, *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 89-125.

POPIS PRILOGA

Popis slika

Slika 1. Večernje druženje, skarpheadin4ever.wixsite.com/ndprem/facilities

Slika 2. Šatori u kampu, skarpheadin4ever.wixsite.com/ndprem/facilities

Slika 3. Priprema temelja za zgradu. Volonteri sa učiteljem Adlešičem, <http://www.avtokampi.si>

Slika 4. Dolazak novih gostiju u kamp, <http://www.avtokampi.si>

Slika 5. Prvi tiskani prospekt Kranjskog kampa, <http://www.avtokampi.si>

Slika 6. Razglednica kampa iz 1970. godine, <http://www.avtokampi.si>

Popis tablica

1. Kretanje stanovništva općine Medulin od 1857. do 2001.
2. Broj postelja po vrstama smještajnih kapaciteta od 1970. do 2000.
3. Broj dolazaka i noćenja domaćih i stranih posjetitelja od 1965. do 2005.

SAŽETAK

Ovaj rad govori o povijesti i perspektivama razvoja turizma u Premanturi. Nakon Drugog svjetskog i stabilizacije gospodarstva u Jugoslaviji država počinje razvijati socijalni turizam te poticati građane na putovanja i odmor. Otvaraju se radnička odmarališta te se građane uči o važnosti odmora i kvalitetno provedenog slobodnog vremena. Početkom 1960-ih intenzivno se počinje razvijati ponuda za inozemne goste, uglavnom iz zapadne Europe, te se otvaraju objekti namijenjeni komercijalnom turizmu. Sličan put razvoja prolazi i turizam u Premanturi. Nakon faze socijalnog turizma naglasak prelazi na autokampove kao financijski najprihvatljivijem obliku komercijalnog smještaja (Runke, Stupice, Tašalera). U Premanturi se sve više mještana okreće turizmu pa tako on do danas postaje glavna gospodarska grana. Zajedno sa Zaštićenim krajobrazom Kamenjakom, koji je njezin produženi krak, Premantura danas postaje jedna od vodećih turističkih destinacija u Istri.

Ključne riječi: povijest turizma, Premantura, Kamenjak, radnička odmarališta, autokampovi

ABSTRACT

The History of Tourism in Premantura

This paper debates the history and touristic development perspectives in Premantura. After the Second World War and the economic stabilization in Yugoslavia, the government started to develop social tourism encouraging the nation to travel and take vacation. The first workers' holiday resorts opened up and citizens were taught about the importance of vacation and free time well spent. The early 1960s saw the intensive start of developing the offer for foreign guests, coming mainly from Western Europe, as well as facilities opening intended for commercial tourism. Premantura was going through a similar development path of tourism. After the social tourism stage the focus turned towards the campsites as economically the most acceptable form of commercial accommodation (Runke, Stupice, Tašalera). Many locals in Premantura turned towards tourism as well and till the present day remains its main industry. Today, together with the protected landscape of Cape Kamenjak, which is its extended arm, Premantura has become one of the leading tourist destinations in Istria.

Key words: history of tourism, Premantura, Cape Kamenjak, workers' holiday resorts, campsites